

Nr.34 (292) Otrdiena, 2003. gada 23. septembris

Kas ir noziegumi pret cilvēci

Mārtiņš Paparinskis, LU Juridiskās fakultātes students, "Sorainen Law Offices" jurista palīgs, - "Latvijas Vēstnesim"

Foto: Aksels Tuklers

Iepriekšējos rakstos, kas bija ievietoti "JV", autori ir centušies vispārējās līnijās ieskicēt starptautisko krimināltiesību galvenos jēdzienus un norādīt to savstarpējo saistību, kā arī sīkāk analizēt visu starptautisko noziegumu noziegumu - genocīdu. Šajā darbā autors ir centies akcentēt nozīmīgākos un interesantākos aspektus noziegumu pret cilvēci apjoma noteikšanā.¹

Genocīds gan starptautiskajā jurisprudencē, gan doktrīnā tiek dēvēts par visu noziegumu noziegumu. Nevar apšaubīt tā unikalitāti, tomēr, ņemot vērā tā īpašo juridisko konstrukciju, praksē tikai neliela daļa nodarījumu pat asiņainos un barbariskos konfliktos sasnies genocīda līmeni. Gadījumos, kad nav iespējams pierādīt genocīda visbūtiskāko pazīmi - nodomu iznīcināt grupu - nākamais solis, uz ko ir jāatkāpjas apsūdzībai, ir noziegumi pret cilvēci². Stakiča lietā Dienvidslāvijas tribunāls citē tiesneses Valdas (*Walda*) viedokli par to, ka "noziegumu nozieguma" statusu nedrīkst nonivelēt, piemērojot to gadījumos, kad nepastāv liela valsts organizēta kampaņa iznīcināt grupu, pat ja teorētiski genocīda definīcija to pieļautu³. Turklāt genocīda nodoma pierādīšana ir uzskatāma par vienu no komplicētākajiem uzdevumiem starptautiskajās krimināltiesībās, ko var tikai netieši izsecināt no vispārējiem apstākļiem, praksē lielākā daļa notiesājošo spriedumu būs par noziegumiem pret cilvēci. Tādēļ, lai gan noziegumi pret cilvēci iznīcinošā efekta ziņā nesasniedz genocīda līmeni, to praktiskā nozīme starptautisko krimināltiesību piemērošanā vienmēr būs dominējošā.

Vēsturiskā attīstība

Pēc šveiciešu jurista Žana Gravēna (*Jean Graven*) sacītā, noziegumi pret cilvēci ir tikpat seni kā pati cilvēce⁴. Neapšaubot to, ka nodarījumi, kādus mēs šodien saucam par noziegumiem pret cilvēci, ir bieži atrodami vēstures lappusēs, šo nodarījumu juridiskā kvalifikācija ir daudz nesenāka. Lai gan, vērtējot retrospektīvi, pirmās atsauces uz jēdzienu "noziegumi pret cilvēci" var atrast 19. gadsimtā un pat agrāk⁵, noziegumu pret cilvēci juridiskās izpratnes attīstība ir saistīta tikai ar 20. gadsimtu⁶.

1907.gada IV Hāgas konvencijā t.s. Martena klauzulā cita starpā tika izdarīta atsauce uz "cilvēces likumiem", kuri ir jārespektē arī kara laikā. Praksē šis jēdziens pirmo reizi tika minēts 1915.gada 28.maija Francijas, Lielbritānijas un Krievijas valdību deklarācijā, kur, runājot par armēņu genocīdu, šis valstis pasludināja, ka par šiem jaunajiem noziegumiem pret cilvēci⁷ un civilizāciju visiem Turcijas valdības pārstāvjiem būs jāuzņemas personīgā atbildība⁸. Tomēr nekādu praktisku seku šai deklarācijai nebija, un pēc Pirmā pasaules kara noslēgtais Lozannas miera līgums paredzēja amnestiju par visiem noziegumiem no 1914. līdz 1922.gadam. Pēc Pirmā pasaules kara tika izskatīta iespēja Versaļas līgumā iekļaut normu, kas liktu sodīt personas par cilvēces pamatlikumu pārkāpšanu. Tomēr ASV pārstāvji norādīja, ka cilvēcības likumi un principi ir nenoteikti, var atšķirties laikā, vietā un atšķirīgos apstākļos un galu galā būt atkarīgi no sirdsapziņas, tādēļ tos nekādā

gadījumā nevar piemērot kriminālajā tiesvedībā⁹.

Otrā pasaules kara laikā sabiedrotie atklāja, ka daudzus nacistu izdarītos noziegumus nevar par tādiem kvalificēt atbilstoši tradicionālajām starptautiskajām tiesībām. Nodarījumus varēja kvalificēt kā kara noziegumus tikai tad, ja upuri bija pretējās puses karavīri vai civiliedzīvotāji, bet faktiski noziegumos par upuriem kļuva gan pašas Vācijas pilsoņi (ebreji, arodbiedrību biedri, sociāldemokrāti, komunisti, čigāni, baznīcu locekļi, seksuālās minoritātes), gan tās sabiedroto (Viši Francijas) pilsoņi, gan personas, kas atradās teritorijās, kas formāli nebija okupētas (Austrija, Čehoslovākija), gan bezvalstnieki un bēgļi ebreji un čigāni¹⁰. Šo noziegumu sodīšanai sabiedrotie Nirnbergas Statūtos definēja noziegumus pret cilvēci kā:

"(..) slepkavību, iznīcināšanu, paverdzināšanu, deportāciju un citu nehumānu rīcību attiecībā pret jebkuriem civiliedzīvotājiem pirms kara vai kara laikā, vai vajāšanu, pamatojoties uz politisku, rases vai reliģisku piederību, veicot vai saistībā ar jebkuru noziegumu Tribunāla jurisdikcijā [*noziegumiem pret mieru, kara noziegumiem*], pārkāpjot vai nepārkāpjot tās valsts likumus, kurā tie ir tikuši izdarīti¹¹".

Acīmredzams trūkums šajā definīcijā ir tas, ka noziegumi pret cilvēci tiek nostādīti subsidiārā pozīcijā attiecībā pret pārējiem noziegumiem, jo var sodīt tikai, pirmkārt, pastāvot noziegumiem pret mieru un kara noziegumiem, un, otrkārt, savstarpējai saistībai. Faktiski sabiedrotie uzskatīja par nepieciešamu sodīt noziegumus pret cilvēci tikai tādā mērā, kādā tie aizskar citu valstu intereses (ar kara noziegumiem un noziegumiem pret mieru), neuzskatot par nepieciešamu vērsties pret nodarījumiem, kas neiziet ārpus konkrētās valsts¹². Tādēļ Nirnbergas tribunāls (turpmāk - Tribunāls) savā spriedumā bija spiests atzīt, ka, lai gan arī pirms 1939.gada (kara sākuma, kad noziegumus pret cilvēci varēja uzskatīt par saistītiem ar noziegumiem pret mieru) Vācijā notika plaša mēroga terora kampaņa, to nevar uzskatīt par noziegumiem pret cilvēci, jo nav pierādīta saistība ar citiem Tribunāla jurisdikcijā esošiem nodarījumiem¹³.

Aizstāvība norādīja, ka sodīšana par tādu nodarījumu kā noziegumi pret cilvēci ir uzskatāma par principu *nullum crimen, nulle poena sine lege*¹⁴pārkāpumu, uzskatot, ka nozieguma izdarīšanas laikā šādi nodarījumi nebija aizliegti ne atbilstoši nacionālajām, ne starptautiskajām tiesībām. Tribunāls savos spriedumos izvairīgi runā par tiesiskuma principa ievērošanu, par noziegumiem pret cilvēci nerunā vispār, bet attiecībā uz noziegumiem pret mieru norāda, ka netaisnīgi būtu nesodīt tādas personas, kuras ir organizējušas uzbrukumus kaimiņvalstīm. Tribunāls atzina lielāko daļu apsūdzēto par vainīgiem vairākos noziegumos, vairāk pievēršoties citu noziegumu, nevis noziegumu pret cilvēci, analīzei. Attiecībā uz diviem apsūdzētajiem, kas tika atzīti par vainīgiem tikai noziegumos pret cilvēci (Streikers un fon Širahs), Tribunāls analīzi par savstarpējo saistību labākajā gadījumā var raksturot kā virspusēju.

Tribunāls uzskatīja, ka tiesiskuma princips ir ievērots, pamatā balstoties uz četriem argumentiem¹⁵. Pirmkārt, Tribunālu saista tā statūti, un tas nevar veikt šī akta leģitimitātes noskaidrošanu. Šis arguments ir acīmredzami tautoloģisks, turklāt, pat pieņemot, ka tas ir pamatots, no tā izriet tikai neiespējamība pārbaudīt leģitimitāti. Otrkārt, Tribunāls norādīja, ka statūti deklarē starptautiskās tiesības (proti, jau izdarīšanas laikā starptautiskajās tiesībās pastāvēja noziegumu pret cilvēci aizliegums). Šāda argumenta pamatotību Tribunāls gan nekomentē. Treškārt, noziegumi pret cilvēci ir kara noziegumu apjoma paplašinājums, tādēļ tiesiskuma princips nav pārkāpts. Nirnbergas tribunāla spriedumos, salīdzinot ar šībrīža noslīpēto juridisko konstrukciju, tiešām atgādina kara noziegumus ar paplašinātu iespējamo upuru loku¹⁶. Tā kā trešais arguments ir faktiski pamatots ar analogiju, tas ir cieši saistīts ar ceturto, kuram atbilstoši tiesiskuma princips Otrā pasaules kara laikā nemaz nebija sasniedzis starptautisko tiesību principa statusu. Jaunākā doktrīna atbalsta uzskatu, ka, lai gan izskatot aizstāvības argumenta pamatotību no strikti pozitīvistiska viedokļa, sodīšana par noziegumiem pret cilvēci bija *ex post facto*, tai laikā tiesiskuma princips vēl nebija pāraudzis morālas maksimas rangū¹⁷.

Abstrahējoties no diskusijas par to, vai Nirnbergas procesi atbilda starptautisko tiesību prasībām, šobrīd noziegumu pret cilvēci aizliegums ir neapšaubāmi ieguvis starptautiskas paražu normas statusu. To var izsecināt gan no ANO Ģenerālās asamblejas rezolūcijas, kas vienbalsīgā lēmumā apstiprināja Nirnbergas principus¹⁸, gan no Centrālās Padomes likuma Nr.10, kas regulēja pēckara procesus okupētajā Vācijā¹⁹, no starptautiskām konvencijām, kas netieši runā par noziegumiem pret cilvēci²⁰, gan no nacionālajām tiesību normām un tiesu prakses²¹, no Dienvidslāvijas un Ruandas *ad hoc* tribunālu statūtiem²² un spriedumiem²³ un Starptautiskās krimināltiesas statūtiem²⁴ (kā arī valstu viedokļiem to pieņemšanas laikā²⁵). Netieši šīs normas paražas raksturu var izsecināt arī no Starptautisko tiesību komisijas darba, veidojot vairākus normu projektus, kuros regulēti arī noziegumi pret cilvēci. Tomēr nevar nepieņemt Bacioni (*Cherif M. Bassiouni*) tēzei par to, ka tiesiskuma problēmas, īpaši attiecībā uz zemākā līmeņa izpildītājiem, vislabāk atrisinātu īpaša konvencija par noziegumiem pret cilvēci, formas ziņā līdzīga konvencijām par genocīdu un kara noziegumiem²⁶.

Definīcija par noziegumu pret cilvēci

Noziegumu pret cilvēci definīcijā var izdalīt vairākus kritērijus, kas katrs prasa atsevišķu izskatīšanu:

1) Noziegumu pret cilvēci *actus reus* (objektīvā puse);

a. Uzbrukums:

- i. Ir jāpastāv uzbrukumam;
- ii. Uzbrukumam ir jābūt vērstam pret jebkuriem civiliedzīvotājiem;
- iii. Uzbrukumam ir jābūt plašam vai sistemātiskam;
- iv. Uzbrukumam ir jānotiek kara laikā²⁷;
- v. Uzbrukumam ir jānotiek saskaņā ar vai sekmējot valsts vai organizācijas plānu vai politiku;

b. Konkrētais nodarījums:

- i. Konkrētā nodarījuma objektīvā puse;
- ii. Konkrētā nodarījuma subjektīvā puse.

2) Noziegumu pret cilvēci subjektīvā puse (*mens rea*):

- a. Personai jāapzinās plašākais konteksts un jāsaprot, ka konkrētais nodarījums ir daļa no uzbrukuma;
- b. Persona nevar izdarīt noziegumus pret cilvēci personisku motīvu dēļ;
- c. Nodarījumam jābūt ar diskriminatīvu mērķi²⁸.

Turpinājumā autors norādīs uz katra no šo kritēriju būtiskākajiem aspektiem.

Nozieguma pret cilvēci elementi

1. *Actus reus*

a. Uzbrukums

i. Pastāv uzbrukums²⁹

Uzbrukums tiek definēts kā darbības veids, kas sevī ietver vardarbības aktu izdarīšanu³⁰. Jau slavenajā *Tadič* lietā Dienvidslāvijas tribunāla Apelācijas palāta norādīja, ka "uzbrukums" un "bruņots konflikts" nekādā gadījumā nav identificējami jēdzieni³¹. Starptautiskajās paražu tiesībās uzbrukums var sākties ātrāk par militāro konfliktu, turpināties pēc tā beigām vai norisināties paralēli, bet nav nepieciešama savstarpēja saistība starp militāro konfliktu un uzbrukumu nozieguma pret cilvēci izpratnē. Līdzīgi uzbrukums nav ierobežots ar militāra spēka lietošanu, jo tas var izpausties arī citos nodarījumos, kas vērsti pret iedzīvotājiem³².

Šajā sakarā būtisks ir jautājums par *tu quoque*³³ aizstāvības pieļaujamību. *Tu quoque* starptautisko tiesību kontekstā tiek saprasts kā apsūdzētā apgalvojums: arī otra konfliktā iesaistītā puse ir izdarījusi tādus pašus noziegumus, kas attiecīgi ir atbrīvojuši apsūdzēto no pienākuma no tiem atturēties. Ņemot vērā starptautiskajās tiesībās dominējošo savstarpējas piekrišanas raksturu, kā arī "tīro roku" principu, atbilstoši kuram puse nevar atsaukties uz saistību neievērošanu, ja tā pati ir vainīga līdzīgā pārkāpumā³⁴, varētu uzskatīt, ka līdzīgu principu varētu piemērot arī starptautiskajās krimināltiesībās.

Tiesu prakse uz šo jautājumu nedod viennozīmīgu atbildi³⁵. Nirbergas tribunāls tieši neformulēja savu attieksmi pret *tu quoque*, lai gan no spriedumu analīzes var izsecināt netiešu šī principa akceptu. Izvērtējot Lielbritānijas admirālītes 1940.gada 8.maija pavēli iznīcināt visus kuģus Skageraka šaurumā un admirāļa Nimica (*Nimitz*) viedokli, ka ASV flote veica neierobežotu zemūdeņu karu pret Japānu, Tribunāls neatzina Donicu par vainīgu apsūdzībā par starptautisko likumu pārkāpšanu zemūdeņu kara jomā³⁶.

Pēckara prāvās *tu quoque* tika tieši noraidīta kā iespējama aizstāvība, norādot, ka pieņemts likums tādēļ nezaudē savu spēku, ja kāds likumdevējs pats ir veicis vai plāno veikt tajā noteiktos noziegumus³⁷. Lai gan no strikti pozitīvistiskā viedokļa šis arguments ir pamatots, autoram pārliecinošāks šķiet Dienvidslāvijas tribunāla viedoklis *Kupreškič* lietā³⁸, kur Tribunāls pirms aizstāvības noraidīšanas izvērtēja tā pamatotību no starptautisko tiesību viedokļa. Šādai aizstāvībai nav pamata starptautiskajās tiesībās, jo atbilstoši vispārējiem tiesību principiem indivīds nevar kā aizstāvību izvirzīt to, ka kāda cita persona ir izdarījusi tādu pašu vai līdzīgu noziegumu³⁹. Otrkārt, šāda aizstāvība ir nepareiza pēc būtības, jo, sekojot šādai

argumentācijai, humanitārās tiesības un starptautiskās krimināltiesības vajadzētu uzskatīt par bāzētām uz šaurām divpusējām tiesībām un pienākumiem. Starptautiskās krimināltiesības ietver absolūtas normas, no kurām nevar atkāpties un kas nebalstās uz abpusējības principu. *Tu quoque* argumenta nepieļaujamība ir uzskatāms piemērs starptautisko tiesību "humanizācijas" procesam. Pēc Pirmā pasaules kara īpaši humanitāro tiesību jomā notika lēna akcenta pārbīde no divpusējās uz absolūto piemērojamību, neņemot vērā pretējās puses iespējamus pārkāpumus. Mainījās arī izpratne par aizsargājamo objektu, jo tagad par tādu kļūva indivīds kā tāds. Šajā aspektā var atcerēties Kanta "kategorisko imperatīvu" par to, ka indivīdam ir jāpilda savi pienākumi neatkarīgi no tā, vai citi tos pilda vai ne. Starptautiski tiesiskā nozīmē pienākums atturēties no starptautisko noziegumu izdarīšanas nav uzlikts attiecībā uz pretējo pusi konkrētā konfliktā, bet gan uz starptautisko sabiedrību kā tādu, uz visām valstīm. Šie ir *erga omnes* pienākumi, un to izpildīšanu var prasīt jebkurš starptautisko tiesību subjekts, pat ja viņu tieši neskar konkrētais nodarījums⁴⁰.

ii. Uzbrukums ir vērsts pret jebkuriem civiliedzīvotājiem

Šis kritērijs sastāv no vairākiem apakškritērijiem. Ar vārdu "pret" tiek saprasts tas, ka civiliedzīvotāji ir uzbrukuma pamatmērķis. Lai izvērtētu šāda apgalvojuma pamatotību *inter alia*, pirmkārt, ir jāizvērtē uzbrukuma veids un metode, noziegumu veids, upuru aizstāvēšanās un tas, kādā mērā uzbrucējs ievēroja kara tiesības (ja tās ir piemērojamas)⁴¹.

Otrkārt, ir jānoskaidro vārda "jebkuri" saturs. Ņemot vērā noziegumu pret cilvēci sākotnējo piemērošanas mērķi, proti, aptvert noziegumus, kas ir vērsti pret personām, ko neaizsargā humanitārās tiesības, šim jēdzienam ir jādod visplašākā izpratne.

Kā Dienvidslāvijas tribunāls norādīja *Tadić* lietā, "jebkuri" civiliedzīvotāji ietver gan tās pašas pilsonības personas kā noziedznieks, gan arī personas ar citu pilsonību vai tiesisku saikni ar valsti vai pat bezvalstniekus⁴².

Treškārt, analizējot jēdzienu "civiliedzīvotāji" (*civil population, une population civile*), ir jānoskaidro vārda "civil-" apjoms, kas ir diezgan neskaidrs. Lai kā tiktu noteikts nošķiršanas punkts, būtisks ir jautājums, kas var rasties praksē, proti, vai iedzīvotājus uzskatīt par civiliedzīvotājiem, ja tie tādi ir tikai daļēji? *Tadić* lietā Tribunāls ir devis vispārīgu norādi, ka iedzīvotāju vidū civiliedzīvotājiem ir jābūt vairākumam⁴³.

Praktiski šis jautājums vēl nav bijis par tiesisku strīdu iemeslu, tādēļ jautājums, vai civiliedzīvotāji tiešām ir vairākumā, ir jāatbild katrā konkrētā gadījumā.

Loģiskais sākuma punkts "civiliedzīvotāja" definēšanā ir uzskatīt par civiliedzīvotājiem visas personas, kas nav komatanti Ženēvas konvencijas 3.panta izpratnē⁴⁴. Tomēr šāda pieeja, lai gan attaisnojama no vispārēji teorētiska viedokļa, var radīt praktiskas problēmas pilsoņu kara situācijās, kad personas, kas neatbilst komatanta definīcijai, tomēr faktiski piedalās karadarbībā. Normas mērķis pieļauj liberālu "civiliedzīvotāju" interpretēšanu, šaubu gadījumā uzskatot, ka indivīds ir civiliedzīvotājs. Tai pašā laikā indivīds, kurš vienā laika posmā ir komatants, šo statusu var vēlāk zaudēt. Vai šāda persona būtu uzskatāma par civiliedzīvotāju noziegumu pret cilvēci izpratnē? Jurisprudence (*Barbie* lieta, kur Francijas tiesa par iespējamiem upuriem atzina bijušos Pretošanās kustības kaujiniekus⁴⁵, un *Vukovar Hospital Decision*, kur Dienvidslāvijas tribunāls par tādiem atzina slimnīcas pacientus, tai skaitā bijušos komatantus⁴⁶) nosveras par labu indivīda statusa izvērtēšanai nozieguma izdarīšanas brīdī. Ja indivīds uzbrukuma brīdī nav komatants, viņš tiek atzīts par upuri.

Antonio Kasēze (*Antonio Cassese*) savos darbos norāda, ka prasība par upuri uzskatīt tikai civiliedzīvotājus ir novecojusi⁴⁷. Tā varēja būt attaisnojama periodā, kad noziegumi pret cilvēci bija ierobežoti ar kara laiku, taču šobrīd nav nekādu loģisku argumentu, kādēļ lai komatanti netiktu aizsargāti pret noziegumiem pret cilvēci. Kasēze citē vairākas pēckara lietas, kur par noziegumu pret cilvēci upuri tika atzītas militārpersonas⁴⁸. Neapšaubot tēzi, ka šāda starptautisko tiesību attīstība būtu loģiska, autors uzskata, ka nav iespējams runāt par starptautiskas paražu normas esamību ar tik vājiem prakses un *opinio iuris* pierādījumiem, jo vairāk tāpēc, ka gan Ruandas, Dienvidslāvijas tribunālu un Starptautiskās krimināltiesas statūti, gan jaunākā tiesu prakse un doktrīna⁴⁹ viennozīmīgi noraida šādu iespēju. Tādēļ arī Kasēzes teorija, neņemot vērā tās potenciālo pozitīvo ietekmi, šobrīd nav attīstījusies tālāk par *lex ferenda*.

Ceturtkārt, ir jānoskaidro vārda "iedzīvotāji" saturs. *Kunarač* lietā Dienvidslāvijas tribunāls norādīja, ka no šī kritērija neizriet prasība, lai visi konkrētā ģeogrāfiskā rajona iedzīvotāji būtu uzbrukuma mērķis. Kritērijs ir izpildīts gadījumā, ja izrādās, ka uzbrukums ir vērsts pret pietiekamu iedzīvotāju skaitu, nevis pret īpaši izvēlētiem indivīdiem⁵⁰. Vispārīgi runājot, iedzīvotāji kļūst par upuriem nevis kādu savu individuālu īpašību dēļ, bet tādēļ, ka tie ir iedzīvotāji.

iii. Uzbrukumam ir jābūt plašam vai sistemātiskam

Noziegumi pret cilvēci tieši ar savu plašumu un sistemātiskumu ir nošķirami no izolētiem nodarījumiem un tādēļ ir tik

šokējoši starptautiskajai sabiedrībai. Par nošķiršanas kritērijiem tradicionāli kalpo uzbrukuma plašums vai sistemātiskums. Šajā sakarā ir jāizanalizē trīs apakškritēriji: pirmkārt, kā izprast "uzbrukuma plašums", otrkārt, kā izprast "uzbrukuma sistemātiskums", un, treškārt, vai šie kritēriji ir alternatīvi vai kumulatīvi.

Tadič lietā Dienvidslāvijas tribunāls, atsaucoties uz Starptautisko tiesību komisijas viedokli, norādīja, ka ar "plašu raksturu" tiek saprasts upuru lielais skaits un uzbrukuma plašais apmērs⁵¹. Uzbrukums parasti sastāvēs no daudziem atsevišķiem nodarījumiem, lai gan teorētiski par uzbrukumu varētu tikt kvalificēts arī viens milzīgs nodarījums. Starptautiskajā jurisprudencē nav mēģināts noteikt konkrētu upuru skaitu, kuru pārsniedzot parasts noziegums pārvēršas noziegumā pret cilvēci. Šis jautājums tiek atbildēts, ņemot vērā katras konkrētas lietas apstākļus.

Blaškič lietā Dienvidslāvijas tribunāls rūpīgi izanalizēja sistemātiskuma izpratni, norādot, ka sistemātiskumu var izsecināt no politiska mērķa, plāna vai ideoloģijas pastāvēšanas, kuras dēļ ir veikts uzbrukums, ievērojamu privātu vai publisku resursu izmantošanas, viena milzīga nodarījuma veikšana vai vairāku savstarpēji saistītu nodarījumu veikšanas un politiskās un militārās vadības iesaistīšanas uzbrukuma plāna izstrādē⁵². Sistemātiskums parasti parādās apzinātā un regulārā līdzīgu nodarījumu izdarīšanā⁵³.

Tadič un turpmākajās lietās Dienvidslāvijas tribunāls analizēja aizstāvības argumentus par to, ka kritērijiem ir jābūt izpildītiem kumulatīvi, proti, par uzbrukumu kā noziegumu pret cilvēci kritēriju var runāt tikai tad, ja tas ir gan plaša, gan sistemātiska rakstura. Tadič lietā tribunāls šo argumentu noraidīja⁵⁴, un šī pieeja ir tikusi uzturēta visos turpmākajos abu Tribunālu spriedumos⁵⁵. Tomēr Starptautiskās krimināltiesas statūtu definīcija var tikt interpretēta kā netiešs atbalsts kumulatīvajai pieejai. Lai gan Statūtu 7.p.1.d. noziegumu pret cilvēci raksturs ir definēts alternatīvi, 7.p.2.d. pats "uzbrukums" ir definēts *inter alia* kā vairāki nodarījumi saistībā ar valsts vai organizācijas politiku. Tādēļ šķietamā liberālā pieeja 7.p.1.d. faktiski ir tikai šķietamība⁵⁶ un daudz kas būs atkarīgs no prokurora un īpaši tiesas ieņemtās pozīcijas. Lai gan lielākajā daļā lietu šim jautājumam ir tikai teorētiska nozīme, jo noziegumi ir gan plaši, gan sistemātiski, turklāt šo kritēriju izpilde nav viegli nošķirama⁵⁷. Var būt arī gadījumi, kad tiesas interpretācijai ir arī praktiska nozīme⁵⁸.

Plašuma un sistemātiskuma kritēriji ir jāizpilda uzbrukumam, nevis atsevišķajam nodarījumam. Tādēļ par noziegumu pret cilvēci var uzskatīt arī atsevišķu nodarījumu, kam nav ne plaša, ne sistemātiska rakstura, bet ir pietiekamā saistībā ar uzbrukumu⁵⁹. Lai gan praksē lielākajā daļā gadījumu ir viegli noteikt nodarījuma saistību ar uzbrukumu, jurisprudencē ir analizēti arī vairāki diskutabli gadījumi, it īpaši saistībā ar denunciaciju. Pēckara jurisprudence norādīja, ka saistībai nav jāparādās aktīvā tirānijas atbalstā, bet var būt arī šīs vardarbības un tirānijas sistēmas izmantošanā⁶⁰. *Eningster* lietā Telavivas rajona tiesa pat atzina, ka no juridiskā viedokļa noziegumus pret cilvēci var izdarīt arī persona, kas pati ir cietusi no tirāniskā režīma⁶¹.

iv. Uzbrukumam ir jānotiek kara laikā

Šādu ierobežojošu kritēriju saturēja Nirnbergas statūti. Jautājumu var formulēt šādi: vai izdarīšana kara laikā ir noziegumu pret cilvēci kritērijs vai tikai konkrētā tribunāla jurisdikcijas ierobežojums? Tā kā pats Tribunāls uz šo jautājumu tā arī neatbildēja, izšķirošā ir turpmākā starptautisko tiesību attīstība. Vispusīga šī jautājuma analīze ir atrodama Dienvidslāvijas tribunāla *Kupreškič* lietā⁶².

Tribunāls norāda, ka, lai gan šāds kritērijs pastāvēja un Nirnbergas tribunālam tas bija jāpiemēro, Streikera un fon Širaha lietā saistība ar kara noziegumiem bija ārkārtīgi nenoteikta. Kontroles padomes likumā Nr.10, atbilstoši kuram notika pēckara procesi, prasība pēc saistības ar citiem noziegumiem tika atmesta⁶³, turklāt ASV Militārais tribunāls *Justice* lietā norādīja, ka šāda izmaiņa ir apzināta⁶⁴. Līdzīgu pieeju ir izvēlējušies arī lielākā daļa valstu gan likumdošanā, gan tiesu praksē. Jaunākā attīstība ir redzama Ruandas un Starptautiskās krimināltiesas Statūtos, kur šāda prasība nav atrodama⁶⁵. Lai gan Dienvidslāvijas tribunāla statūti ir saglabājuši atsauci uz karu, pats tribunāls vairākos lēmumos un spriedumos ir norādījis, ka Drošības padome ir statūtus formulējusi šaurāk nekā pieprasa starptautiskās paražu tiesības⁶⁶.

Arī doktrīnā ir ticis atzīts, ka šobrīd noziegumi pret cilvēci var tikt izdarīti arī miera laikā⁶⁷.

v. Uzbrukumam ir jānotiek saskaņā ar vai sekmējot valsts vai organizācijas plānu vai politiku

Būtiskākais jautājums šajā sakarā ir, vai un kādā mērā noziegumiem pret cilvēci ir nepieciešama kāds iepriekšējs plāns vai politika. Autors par pārliecinošāko uzskata Dienvidslāvijas tribunāla viedokli, ka, lai gan no noziegumiem pret cilvēci netieši izriet kāds plāns vai politika, tomēr to nevar uzskatīt par kritēriju juridiskā nozīmē⁶⁸. Kā norādīts citētajā *Blaškič* lietā, noziegumu sistemātiskais raksturs cita starpā izriet no plāna vai politikas. Tādēļ pareizāk būtu secināt, ka noziegumi pret cilvēci ar to plašo un sistemātisko raksturu lielākajā daļā gadījumu nemaz nevar tikt izdarīti bez iepriekšējas sagatavošanās.

Jebkurā gadījumā šādai politikai vai plānam nav jābūt kā īpaši pasludinātam vai pat skaidri formulētam. Līdzīgi kā nodomu iznīcināt grupu genocīda gadījumā, arī plānu var netieši izsecināt no vēsturiskās un politiskās situācijas, autonomu politisku vienību radīšanas, vispārējā politisko programmu satura, kā tas parādās runās un rakstos, mediju propagandas, diskriminatīvas darbības u.tml⁶⁹.

Tiek atzīts, ka nav pamatoti par plānu un politikas subjektu atzīt tikai starptautiski atzītu valsti. Pat ja agrāk starptautiskajās tiesībās pastāvēja šāda prasība, mūsdienās tā ir nepārprotami atmesta⁷⁰. Subjekti var būt arī veidojumi, kas *de facto* kontrolē teritoriju, teroristiskas grupas vai organizācijas un indivīdu grupas⁷¹. Tomēr jebkurā gadījumā visos spriedumos tieši vai netieši tiek analizēta valstiska iesaistīšanās vai vismaz apzināta neiejaukšanās. Neskaidrāks jautājums ir, vai par noziegumu pret cilvēci būtu uzskatāms liela mēroga noziegums, kas izdarīts absolūti privātu mērķu vārdā. Ņemot vērā to, ka mūsdienās arī nevalstiski veidojumi (piemēram, transnacionālas korporācijas) ir spējīgas izdarīt milzīga mēroga noziegumus, loģiska starptautisko tiesību attīstība būtu subjektu loku, kura vārdā tiek izdarīti noziegumi, vairāk neierobežot⁷². Atšķirībā no citiem noziegumu pret cilvēci aspektiem, kas ir samērā konkrēti noteikti, nav skaidrs, cik daudz var runāt par starptautisko tiesību progresīvu attīstību vai arī tikai attīstības procesu. Ņemot vērā vairākas pēckara lietas par vācu rūpniekiem, kuras apsūdzēja noziegumu izdarīšanā nesaištībā ar valsts politiku⁷³, kā arī Romas statūtu atsauci uz "organizācijas politiku", autors pievienojas viedoklim, ka starptautiskās paražu tiesības vairs neprasa valstisku iejaukšanos vai toleranci, bet pietiek ar plašo vai sistemātisko raksturu⁷⁴.

b) Konkrētais nodarījums⁷⁵

Kā pirmais nodarījums, kas var veidot noziegumu pret cilvēci, visos uzskaitījumos ir uzrādīta slepkavība. Ņemot vērā šī nodarījuma parastumu nacionālajās tiesībās, slepkavības definīcija nav izraisījusi diskusijas arī starptautiskajā līmenī. Slepkavības elementi ir šādi: (1) upuris ir miris; (2) nāves iemels ir apsūdzētā darbība vai bezdarbība vai personas vai personu, par kuru darbību vai bezdarbību apsūdzētajam iestājas kriminālatbildība, darbība vai bezdarbība; (3) darbības vai bezdarbības mērķis bija: (a) nogalināt; (b) izdarīt smagus miesas bojājumus; (c) smagi ievainot, apzinoties, ka šāda darbība vai bezdarbība var novest pie nāves⁷⁶. Subjektīvā puse ir *dolus directus* (tiešs nodoms) vai *dolus eventualis* (netiešs nodoms).

Iznīcināšana ir personu slepkavība lielā apmērā. Tomēr, kā norādīja Dienvidslāvijas tribunāls *Krštič* lietā, teorētiski par iznīcināšanu varētu runāt arī salīdzinoši mazskaitlīgas grupas iznīcināšanas gadījumā⁷⁷. Iznīcināšanu var nošķirt no genocīda ar to, ka, pirmkārt, iznīcināšanas gadījumā nav nepieciešams mērķis iznīcināt visu grupu, un, otrkārt, iznīcināšana var būt vērsta arī pret grupām, kas nav aizsargātās grupas Genocīda konvencijas izpratnē. Mazākais slepkavību skaits, kas pēckara prāvās ir atzīts par iznīcināšanu, ir 733. Tomēr no tā neizriet, ka mazāks skaits nevarētu kvalificēties kā iznīcināšana, jo izvērtēšana notiek katrā atsevišķā gadījumā⁷⁸. Subjektīvā puse, līdzīgi kā pie slepkavības, ir *dolus directus sive eventualis*.

Kā trešais nodarījums tradicionāli ir tikusi norādīta paverdzināšana. Paverdzināšana kā noziegums pret cilvēci tika vispārējā līmenī analizēts pēckara prāvas *Milch*⁷⁹ un *Pohl et al.*⁸⁰, tomēr par mūsdienu izpratni vislabāk atainojošo jāatzīst Dienvidslāvijas tribunāla izsmeļošā definīcija *Kunarač* lietā⁸¹ un apelācijas spriedumā⁸², kas var kalpot par piemēru starptautisko paražu normas satura precīzai noteikšanai. Paverdzināšanas *actus reus* ir daļēja vai pilnīga varas, kas saistīta ar īpašuma tiesībām, realizēšanu pār personu⁸³, *mens rea* ir šādas varas apzināta realizēšana. Paverdzināšana ietver gan verdzību tradicionālā izpratnē, gan arī piespiedu darbu, parādu verdzību un līdzīgus nodarījumus. Lai noteiktu, vai konkrētais nodarījums ir paverdzināšana, tiek izvērtēta vesela rinda kritēriju, cita starpā personas pārvietošanās un psiholoģiskā kontrole, darbības, kas veiktas, lai neļautu personai aizbēgt, spēks, spēka vai citādi draudi, nežēlīga apiešanās, seksualitātes kontrole un piespiedu darbs⁸⁴.

Ceturtais nodarījums ir spīdzināšana, kuras definēšanā ir notikusi atkāpšanās no starptautiskajās cilvēktiesībās pieņemtas spīdzināšanas izpratnes. Spīdzināšanas elementi ir šādi: 1) ar darbību vai bezdarbību nodarītas smagas fiziskas vai garīgas sāpes vai ciešanas; 2) darbība vai bezdarbība ir apzināta; 3) darbības vai bezdarbības mērķis ir informācijas vai atzīšanās iegūšana, vai personas vai trešās personas sodīšana, iebiedēšana vai piespiešana, vai personas vai trešās personas diskriminācija uz jebkāda pamata⁸⁵. *Furundzija* lietā pie aizliegtajiem mērķiem tika pievienota arī pazemošana⁸⁶, tomēr turpmākajās lietās pret šo jauninājumu attieksme ir bijusi skeptiska, un Starptautiskās krimināltiesas Noziegumu elementos spīdzināšana ir vispār definēta bez jebkāda nepieciešama mērķa⁸⁷.

Turpmāk - vēl

- 1 Autors izsaka pateicību Dr.iur.cand. (Lund) Kristīnei Krūmai par vērtīgajiem komentāriem rakstu sagatavošanas procesā.
- 2 Sk. Prosecutor v. Jelasic, Case IT-95-10, ICTY T.Ch.I, 14 December 1999, Disposition, Prosecutor v. Stakič, Case IT-97-24, , ICTY T.Ch.II, 31 July 2003 [Stakič], Disposition, kur šajās lietās Dželišičs un Stakičs tika atzīti par vainīgiem noziegumos pret cilvēci, bet genocīda apsūdzības tika noraidītas.
- 3 Stakič, para.502.
- 4 Ratner S.R., Abrams J.S. *Accountability for Human Rights Atrocities in International Law. Beyond the Nuremberg Legacy. 2nd ed.* Oxford: OUP, 2001, at 46.
- 5 Prosecutor v. Akayesu, Case No.ICTR-96-4-T, ICTR, T. Ch., 2 September 1998, [Akayesu] paras.565-566.
- 6 Plašāk par pirms Nirnbergas attīstību sk. Bassiouni M.C. *World War I: "The War to End All Wars" and the Birth of a Handicapped International Criminal Justice System* // Denver Journal of International Law and Policy, 2002, Summer, at 244 et seq.
- 7 Oriģinālā tas skanēja "*crimes contre l'humanit?*", tādēļ līdz Nirnbergas spriedumiem bieži kā nozieguma objekts tiek saprasts nevis cilvēce, bet cilvēcība.
- 8 Citēts pēc Cassese A. *International Criminal Law*, Oxford: OUP, 2003, [*International Criminal Law*] at 67-68.
- 9 Report presented to the preliminary Peace Conference by the Commission on the Responsibility of the Authors of the War and on the Enforcement of Penalties, in Carnegie Endowment for International peace, Division of International Law, Pamphlet No. 32, *Violations of the Laws and Customs of War, Report of Majority and Dissenting Reports of American and Japanese Members of the Commission of Responsibilities, Conference of Paris 1919*, Oxford: Clarendon Press, 1919, at 25-26.
- 10 Cassese *International Criminal Law*, at 68-69.
- 11 Agreement for the Prosecution and Punishment of major War Criminals of the European Axis, and Establishing the Charter of the International Military Tribunal (IMT), Annex, (1951) 82 UNTS 279, Article 6 (c).
- 12 Scwelb E. *Crimes Against Humanity*, 23 BYIL (1946), at 207, ASV. Prokurors Roberts Džeksons (*Robert H. Jackson*) Nirnbergas tribunālā norādīja, ka ASV nevēlas iejaukties citu valstu iekšējās lietās un vienīgais iemesls, kādēļ ebreju iznīcināšanas programma ir kļuvusi par starptautisku problēmu, ir tās saistība ar agresiju. // Citēts pēc: Van Schaack B. *The Definition of Crimes Against Humanity: Resolving the Incoherence* // Columbia Journal of Transnational Law, 1999, at 799.
- 13 Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, Germany, (1947) ("N?rnberg Judgment"), 468.
- 14 Nullum crimen, nulla poena sine lege (lat.val.) - nav nozieguma, nav soda bez likuma.
- 15 Bassiouni M.C. *Crimes Against Humanity. 2nd ed.* [Crimes Against Humanity] The Hague: Kluwer Law International, 1999, at 149-160.
- 16 Sk.arī Swaak-Goldman O. *Crimes Against Humanity // Substantive and Procedural Aspects of International Criminal Law. Volume I.* The Hague: Kluwer Law International, 2000, [Swaak-Goldman], at 148.
- 17 Caasese A. *International Criminal Law*, at 71-72, *Crimes Against Humanity // The Rome Statute of the International Criminal Court: a Commentary.* [Crimes Against Humanity] Oxford: OUP, 2002, at 354-355, *International Law.* Oxford: OUP, 2001 [International Law], at 249, Bassiouni *Crimes Against Humanity*, at 150-153, Kittichaisaree K. *International Criminal Law*, Oxford: OUP, 2001 [Kittichaisaree], at 20.
- 18 GA Res. 95(I), UN Doc. A/64/Add.1, at 188 (1946).

- 19 Law No. 10 of the Control Council for Germany, Article II(c), Official Gazette of the Control Council for Germany, No.3, at 22.
- 20 Piem. Convention on the Non-Applicability of Statutory Limitations to War Crimes and Crimes Against Humanity, Nov. 26, 1968, 754 UNTS 73.
- 21 Nirnbergas un pēc Nirnbergas tiesu prakses īsu pārskatu sk. Lippman M. *Crimes Against Humanity* // Boston College Third World Law Journal, 1999, Spring, at 171 *et seq.*
- 22 International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia Statute (1993), *UN Doc. S/RES/808 (1993)*, *UN Doc. S/RES/827 (1993)* (ICTY Statute), Article 5, International Criminal Tribunal for Rwanda Statute (1994) (ICTR Statute), Article 3.
- 23 Prosecutor v. Akayesu, Case ICTR-96-4-T, ICTR, T. Ch., 2 September 1998, para.565, Prosecutor v. Tadić, Case IT-94-1, ICTY, T.Ch. II, 7 May 1997 [Tadić No.1], paras.618-623.
- 24 Rome Statute of the International Criminal Court, UN Doc. A/CONF.183.9/, ("Rome Statute"), Art.7.
- 25 von Hebel H., Robinson D. *Crimes within the Jurisdiction of the Court* // Lee R.S. (ed.) *The International Criminal Court. The Making of the Rome Statute. Issues, Negotiations, Results*. The Hague: Kluwer Law International, 1999, [von Hebel, Robinson] at 91-103.
- 26 Bassiouni M.C. "*Crimes Against Humanity*": *the Need for a Specialized Convention* // Columbia Journal of Transnational Law, 1994.
- 27 Lai gan daži autori šo kritēriju analizē *mens rea* kontekstā, autoraprāt, analizēt personas subjektīvo zināšanu līmeni par militāro konfliktu ir nepieciešams tikai tad, ja šis kritērijs pastāv kā *actus reus* sastāvdaļa.
- 28 Šie aspekti dažādos laika periodos ir tikuši piedāvāti kā iespējamie noziegumu pret cilvēci kritēriji. Strukturējumā un formulējumā autors pamatā balstās uz Romas Statūtu 7.pantu un pieņemto Dienvidslāvijas tribunāla praksi noziegumu pret cilvēci analizēšanā. Sk., piemēram, Prosecutor v. Kunarač et al., Case IT-96-23 and IT-96-23/1, ICTY T.Ch.II, 22 February 2001 [Kunarač No.1], para. 410, Prosecutor v. Kunarač et al., Case IT-96-23 and IT-96-23/1, ICTY A.Ch, 21 June 2002, [Kunarač No.2], para.85, Stakič, para.621. No piedāvātajiem kritērijiem mūsdienās ir tikuši atnesti autora uzskaitījumā kritēriji 1 a)iv, v, 2b), c).
- 29 Noziegumu pret cilvēci dažādo elementu analizē ir ņemti vērā Nirnbergas, Tokijas, Dienvidslāvijas un Ruandas tribunālu Statūti un spriedumi, Starptautiskās krimināltiesas Statūti un valstu viedokļi to pieņemšanas procesā, Starptautisko tiesību komisijas viedokļi normu projektos, nacionālo tiesu prakse, likumi un doktrīnas. Šajā rakstā autors neveic vispusēju analīzi, atzīmējot tikai jaunāko attīstību, pamatā koncentrējoties uz tribunālu jurisprudenci, jo tajā ir atrodama vispilnīgākā un vispusīgākā analīze.
- 30 Kunarač No.1, para.415.
- 31 Prosecutor v. Tadić, Case IT-94-1, ICTY A.Ch., 15 July 1999, para.251, sk.arī Elements of Crimes, UN Doc. PCNICC/2000/INF/3/Add.2 [Elements], Art.7, Introduction, 3.
- 32 Kunarač No.2, para.86.
- 33 Tu quoque (lat.val.) - tu arī.
- 34 Sk. Diversion of Water from the River Meuse, P.C.I.J., Series A, No.5, at 50, Nicaragua Case (Merits) I.C.J.Rep. 1986, dis.op. Schwebel, at 392-392 (sk. arī citētos avotus), Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium), Judgment 14 February, 2002 I.C.J. Rep. 2002, dis.op. Wyngaert, para.35.
- 35 Sk. Kittichaisaree, at 272-273.
- 36 Nuremberg Judgment, 509 (1947).
- 37 Ministries Trial.
- 38 Prosecutor v. Kupreškič, Case IT-95-16, ICTY, T.Ch. II, 14 January 2000 [Kupreškič], paras.515-520.

- 39 *US v. von Leeb et al (the High Command trial) (1948)*, Law Reports of the Trials of War Criminals (hereafter LWT), vol. 12, p. 1, at p. 64 (US Military Tribunal, Nuremberg).
- 40 Par *erga omnes* pienākumiem tuvāk sk. turpmākajos rakstos, vispārīgi sk. Barcelona Traction, Light and Power Co. Case I.C.J. Rep. 1970, p. 3, East Timor Case I.C.J. Rep. 1995, p.90, Ragazzi M. *The Concept of International Obligations erga omnes*. Oxford: Clarendon Press, 1997.
- 41 Kunarač No.2, para.91.
- 42 Tadič No.1, para.635. Lai gan šāda intepretācija šķiet *post factum* acīmredzama, pēckara prāvās ASV Militārais Tribunāls Nirnbergā uzskatīja, ka piespiedu eitanāzija ir uzskatāma par noziegumu pret cilvēci tikai tad, ja upuri ir bijuši citu valstu pilsoņi (US v. Karl Brandt, sk.arī Greifelt et al.) // Cassese *International Criminal Law*, at 88-89.
- 43 Tadič No.1, para.638.
- 44 Swaak-Goldman, at 153-154.
- 45 Fédération Nationale des Déportés et Internés Résistants et Patriotes and Others v. Barbie (*Barbie case*), sk.arī Viout J.-E. *The Klaus Barbie Trial and Crimes Against Humanity* // Hofstra Law and Policy Symposium, 1999, at 165.
- 46 The Prosecutor v. Mile Mskic, Miroslav Radic, and Veselin Sljivancanin, Review of the Indictment Pursuant to Rule 61 of the Rules of Procedure and Evidence, Case No. IT-95-13-R61, T.Ch.I, 3 Apr. 1996 [Vukovar Hospital Decision].
- 47 Cassese *Crimes Against Humanity*, at 354, plašāk skat. *International Criminal Law*, at 85-91.
- 48 Virsnieks R. lietā, jūras kājnieki P. et al. lietā, jūras flotes virsnieki H. lietā // Cassese *International Criminal Law*, at 89-91.
- 49 von Hebel, Robinson, at 95, Swaak-Goldman, at 153-155, Schabas W.A. *An Introduction to the International Criminal Court*, Cambridge: Cambridge University Press [Schabas], at 36, Kittichaisaree, at 95.
- 50 Kunarač No.2, para.90.
- 51 Tadič No.1, para.648.
- 52 Prosecutor v. Blaškič, Case IT-95-14, ICTY, T.Ch. I, 3 March 2000 [Blaškič], para.203.
- 53 Kunarač No.2, para.94.
- 54 Tadič No.1, paras.645-649.
- 55 Sk., piemēram, Prosecutor v. Jelišič, Case IT-95-10, ICTY, T.Ch. I, 14 December 1999, para.53, Prosecutor v. Kordič et al., Case IT-95-14/2, ICTY, T.Ch. III, 26 February 2001, para.178, Kunarač No.1, para.427, Kunarač No.2, para.93.
- 56 Schabas, at 36.
- 57 Blaškič, para.207.
- 58 Ratner, Abrams, at 61-62.
- 59 Šajā jautājumā Dienvidslāvijas tribunāls atkāpās no Starptautisko tiesību komisijas viedokļa, sk. Chesterman S. *An Altogether Different Order: Defining the Elements of Crimes Against Humanity* // Duke Journal of Comparative and International Law, 2000, Spring/Summer, [Chesterman], at 317.
- 60 J. and R., Veit Harlan // Cassese *International Criminal Law*, at 65-66.
- 61 Konkrētajā lietā par noziegumiem pret cilvēci tika notiesāts ebrejs, kurš bija necilvēcīgi izturējies pret citiem ieslodzītajiem.
- 62 Sk. Kupreškič, paras.573-581.

- 63 Law No. 10 of the Control Council for Germany, Article II(c), Official Gazette of the Control Council for Germany, No.3, at 22, II (c).
- 64 *US v. Josef Alstötter et al. (the Justice case)*, Trials of War Criminals (before the Nuremberg Military Tribunal) Vol. III at p. 974, sk.arī *Einsatzgruppen Case 4* Trials of War Criminals 499).
- 65 ICTR Statute, Art.3, Rome Statute, Art.7.
- 66 Prosecutor v. Tadić, Case IT-94-1, ICTY, T.Ch. II, Decision on the Defence Motion on Jurisdiction, 10 August 1995, paras.77-83, Prosecutor v. Tadić, Case IT-94-1, ICTY, A.Ch. II, Decision on the Defence Motion on Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 10 August 1995, para.141, sk.arī *supra* 52.
- 67 Sk., piem., Ackerman J.E., O'Sullivan E. *Practice and Procedure of the International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia*, The Hague: Kluwer Law International, 2000, at 47, Cassese *International Law*, at 251, *Crimes Against Humanity*, at 356, *International Criminal Law*, at 64, Chesterman, at 309, Kittichaisaree, at 93, Mettraux G. *Crimes Against Humanity in the Jurisprudence of the International Criminal Tribunals for the Former Yugoslavia and Rwanda* // Harvard International Law Journal, 2002, Winter, at 266, Ratner, Abrams, at 57-58, Schabas, at 35, Shaw M.N. *International Law. 4th ed.* Cambridge: CUP, 2001, at 472, Swaak-Goldman, at 159-160, von Hebel, Robinson, at 92-93.
- 68 Kuprešić, paras.551 *et seq.* Tai pašā laikā ir izteikts viedoklis, ka tieši politikas realizācija ir noziegumu pret cilvēci izšķirošais kritērijs, sk. Bassiouni M.C. *The Normative Framework of International Humanitarian Law: Overlaps, Gaps and Ambiguities* // Transnational Law and Contemporary Problems, 1998. Fall, at 209.
- 69 Blaškič, paras.204, 205.
- 70 Robinson D. *Defining "Crimes Against Humanity" at the Rome Conference* // American Journal of International Law, 1999, January, at 29.
- 71 Kittichaisaree, at 98.
- 72 Ratners, Abrams, at 69.
- 73 United States v. Flick et al., 6 CCL No.10 Trials at 1201-02 United States v. Krauch et al. (the I.G.Farben Case"), 8 CCL No.10 Trials 1081, 1167-92.
- 74 Autora viedoklis ir saistīts arī ar to, ka *Jessup* sacensībās autoram vajadzēja pārstāvēt šo uzskatu.
- 75 Ņemot vērā plašo jurisprudenci, autors akcentēs tikai jaunākās un nozīmīgākās lietas.
- 76 Sk., piem., Prosecutor v. Vasiljevič, Case IT-98-32, ICTY, T.Ch. II, 29 November 2002 [Vasiljevič], para.205.
- 77 Prosecutor v. Krštič, Case IT-98-33, ICTY, T.Ch. I, 2 August 2001, para.501.
- 78 Stakič, paras.638-640.
- 79 *US v Milch*, Judgement of 31 July 1948, reprinted in *Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No. 10*, Vol II (1997), p 773.
- 80 *US v Oswald Pohl and Others*, Judgement of 3 November 1947, reprinted in *Trials of War Criminals Before the Nuernberg Military Tribunals under Control Council Law No 10*, Vol V, (1997), p 958 at p 970.
- 81 Kunarač No.1, paras.518-543.
- 82 Kunarač No.2, paras.106-124, sk.arī McHenry J. *Justice for Foka: the International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia's Prosecutions of Rape and Enslavement as Crimes Against Humanity* // Tulsa Journal of Comparative and International Law, Fall 2002.
- 83 Iepriekšējos rakstos ir ticis izteikts viedoklis (šobrīd atmests) par to, ka paverdzināšanu kā noziegumu pret cilvēci var realizēt tikai varas pārstāvis, sk. Bassiouni M.C. *Enslavement as an International Crime* // New York Journal of International Law and Politics, 1991, Winter, at 448.

84 Ibid., paras. 116-119.

85 Kunarač No.2, para.142.

86 Prosecutor v. Krštič, Case IT-95/17-1, ICTY, T.Ch. II, 10 December 1998, para.162.

87 Elements, Art.7 (1) (f), footnote 14.

© VSIA "Latvijas Vēstnesis"